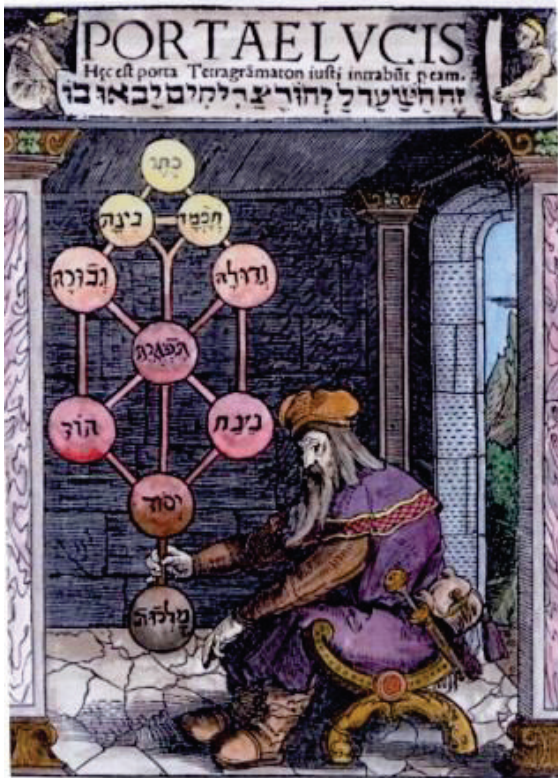

Kabbalahs rolle i europeisk åndsliv

av Lars Sunnanå
www.visdomsskolen.no

Den jødiske religionsfilosofien kabbalah har fått mye omtale i massemedia de siste årene. Det er imidlertid få som vet hvilken sentral betydning kabbalah har hatt for utviklingen av Europas kultur og vitenskap.

Omslagsbildet til Paul Ricius' "Portae Lucis", eller Lysets Porter, fra 1516. Dette er en latinsk oversettelse av utdrag fra den kabbalistiske boken "Sha'arei Orah", forfattet av Josef Gikatilla på 1200-tallet. "Portae Lucis" var en av de første bøkene som gjorde kabbalahs lære kjent i renessansens Europa. Illustrasjonen viser Livets Tre, det viktigste symbolet i kabbalah. Treet skal forestille hele Skaperverket. Den 10. og nederste sfæren representerer den fysiske verden, mens de øvrige sfærene representerer de åndelige eller oversanselige verdener. Bildet er fargelagt av Adam McLean, Alchemy Web Bookshop.

Kabbalah er et hebraisk ord som betyr "en overlevert, tradisjonell kunnskap". Ifølge kabbalistene finnes det en esoterisk, eller indre visdomslære som ligger til grunn for den ytre og mer overflatiske læren i den offentlige versjonen av jødedom og kristendom. Denne hemmelige kunnskapen ble opprinnelig formidlet muntlig fra lærer til elev, men etter hvert ble det også utgitt bøker om kabbalah som skulle få en stor betydning for Europas åndsliv. På 1200-tallet ble "Zohar" – Stråleglansens bok, utgitt i Spania. Dette er kabbalismens viktigste skriftsamling, og her står følgende å lese om hvordan et menneske gradvis får innsikt i Torahs hemmelige lære:

"Når hun (Torah) begynner å avdekke seg for noen, gir hun ham først et lite tegn. Dersom han forstår, er alt såre vel. Dersom han ikke forstår, sender hun et nytt signal til ham..... Så kommer han til henne, og hun begynner å tale til ham på den måten som best passer dette mennesket, gjennom et forheng hun har hengt opp. Slik vil han gradvis øke sin forståelse, og dette kalles *derash* (religiøs fortolkning). Deretter taler hun til ham gjennom et helt tynt slør og fremlegger hemmelige ting, og dette er *haggadah* (fortelling). Og så, når han har blitt godt kjent med henne, avdekker hun seg fullt og helt, og taler til ham ansikt til ansikt om alle de hemmelige mysterier og skjulte stier, som har ligget gjemt i hennes indre helt fra de eldste tider".¹

Det platonske akademi i Firenze

De nye ideene i renessansen på 1400 – 1600-tallet forandret menneskenes syn på verden, livet og hva det ville si å være et menneske. Disse tankene var inspirert av de gamle greske filosofenes skrifter og av jødernes hemmelige lære, kabbalah. De dannet grunnlaget for utviklingen av en ny filosofi, en ny kunst og fremveksten av moderne vitenskap. Det platonske akademi i Firenze var den viktigste "tankesmien" som utviklet og spredde disse nye og revolusjonerende ideene. Akademiet ble etablert i 1462 og var finansiert av den mektige Medici-familien.

I Det platonske akademi ble viktige skrifter fra antikken oversatt fra gresk til latin og gjort tilgjengelige for et vest-europeisk publikum for første gang. Dette var blant annet Platons bøker og "*De hermetiske skrifter*", som etter Romerrikets fall på 400-tallet ikke hadde vært å oppdrive i det vestlige Europa. Gutenberg hadde oppfunnet boktrykkerkunsten i 1453, og i 1471 etablerte man det første trykkeriet i Firenze. Dermed kunne de nye ideene som ble utviklet i Italia, spres til intellektuelle over hele Europa.²

Akademiet og kabbalah

Det var imidlertid ikke bare de greske filosofenes bøker som ble formidlet av Det platonske akademi. Også kabbalahs hemmelige lære inngikk i boksamlingen. Pico della Mirandola var en av de fremste i akademiet, og i 1486 utga han "*Om menneskets verdighet*". Dette skriftet har blitt kalt renessansens manifest, fordi det er her renessansens positive menneskesyn og de nye tankene om menneskets frihet kommer til fullt uttrykk for første gang. Her står det:

"Alt i alt er det så godt som ingen uoverensstemmelser mellom oss (dvs. de kristne) og hebreerne som er av en slik art at de ikke kan gjendives og beseires på en så overbevisende måte ved hjelp av de kabbalistiske skrifter, at de ikke lenger har den minste krok å skjule seg i".³ Ifølge Mirandola kunne altså kabbalahs lære bygge bro mellom religioner og dogmer som ytre sett sto i konflikt med hverandre.

Tyskeren Johann Reuchlin var en av dem som dro til Det platonske akademi i Firenze for å studere antikkens filosofi og kabbalah. Han spilte en nøkkelrolle i arbeidet med å spre renessansens ideer i det nordlige Europa. Reuchlin dedikerte sin bok "*De arte cabalistica*" til pave Leo X, og han skriver i et brev til paven:

"Jeg vil presentere for tyskerne en Pythagoras som nå er gjenfødt i min bok, som jeg har dedikert til Dem. Dette arbeidet ville imidlertid ikke vært mulig uten hebreernes kabbalah, fordi Pytha-

goras' filosofi kan spores tilbake til kabbalistenes lære".⁴

På 1500- og 1600-tallet var det helt vanlig blant Europas lærde å studere kabbalah, blant annet fordi de ikke kunne godta en bokstavtro bibeltolkning. At Gud, som en vanlig håndverker, skulle ha skapt himmelen og jorden og markens dyr i løpet av en vanlig arbeidsuke, var ikke lenger intellektuelt tilfredsstillende. Her hadde kabbalistenene en mer akseptabel lære: Ifølge kabbalah er Skapelsesberetningen i Genesis fullt og helt en symbolsk fortelling. De syv skapelsesdagene symboliserer de syv *shemittot*, det vil si langvarige kosmiske sykluser som den skapte verden utvikler seg gjennom. Kabbalahs lære om *shemittot* åpnet for et dynamisk syn på universet, der evolusjonstanken spiller en viktig rolle.

Bruno og kabbalah

En av dem som gjorde mye for å utbre kunnskap om kabbalah, var den italienske munken Giordano Bruno. Han foretok flere reiser til det nordlige Europa, og i 1583 ankommer han England. Bruno besøker dronning Elisabeths hoff og holder også forelesninger ved universitetet i Oxford. Her presenterer han læren om det heliosentriske verdensbilde og ideen om at det fysiske universet er uendelig i utstrekning. I forbindelse med forelesningene i England gir han ut en bok adressert til lærere og doktorer ved Oxford, hvor han i forordet skriver at han vil fremlegge og forklare "logikk, metafysikk, kabbalah og naturmagi".⁵

Det siste punktet kan forstås som forløperen til våre dagers naturvitenskap. Pavekirken var definitivt ikke begeistret for disse tankene. Da Bruno vender tilbake til Italia blir han arrestert av inkvisisjonen. Han beskyldes for å spre kjetterske ideer, og etter åtte års fengsel blir Bruno brent levende på bålet.

Giordano Bruno (1548 – 1600) formidlet viten om det nye, heliosentriske verdensbilde og banet vei for moderne naturvitenskap. Bruno underviste også i kabbalah, blant annet ved universitetet i Oxford.

Tarot og kabbalah

Selv om kabbalah nå ble definert som kjetteri, var interessen for denne opprinnelig jødiske læren stor blant den kristne befolkningen i Europa. I denne tidsepoken ble kabbalah dessuten koblet til de populære tarotkortene. Disse billedkortene er ikke bare et spådomssystem. De enkelte bildene er symboler som skal forklare viktige sannheter vedrørende verdens skapelse og menneskenes liv. Koblingen til den jødiske kabbalah ser vi i selve navnet som kortene etter hvert fikk, nemlig tarot. Dette ordet er en variasjon av det hebraiske Torah – Loven, som er navnet på de fem Mosebøkene. Når kortene ble lagt ut i mønster for en spådom ble det kalt "å legge kabal", et ord som er avledet av det hebraiske kabbalah.

Newton og kabbalah

Man har lenge trodd at interessen for kabbalah blant Europas lærde døde hen i opplysningstiden med dens vekt på vitenskap og rasjonell tenkning, men

senere forskning har vist at dette ikke stemmer. Blant annet gikk Newton i gang med et grundig studium av "*Kabbala denudata*", en omfattende samling med kabbalistiske skrifter utgitt av Christian Knorr von Rosenroth i 1677 og 1684.⁶ Newton skriver i sine studienotater:

"Det er mulig at Platon på sine reiser møtte og samtalte med jødiske kabbalister, men det er usikkert om han gjorde dette eller ikke. Det er imidlertid helt klart at Platons metafysikk er av samme slag som både hedningenes opprinnelige teologi og jødernes kabbalah".⁷

Ifølge Newton fantes det en førkristen visdomslære blant "hedningene" i det gamle Egypt og Grekenland som fremstilte de evige sannheter, og Newton søkte etter denne opprinnelige visdommen med stor intensitet.

Han kom allikevel til den konklusjon at kabbalah representerte et farlig kjetteri. Hvorfor det? Matt Goldish i "*Judaism in the theology of Sir Isaac Newton*" mener årsaken kan være at kabbalah inneholder en emanasjonslære: det vil si at universet ble skapt ved at Gud lot skje en utstrømning av energi fra et opprinnelig punkt. Det skapte universet har deretter gjennomgått en evolusjon i flere påfølgende stadier, som er de tidligere nevnte shemittot eller skapelsesdager. Denne tanken stemmer overens med den moderne, naturvitenskapelige oppfatningen som vi finner i teorien om Big Bang og i evolusjonslæren.

Newton hevdet derimot at Gud, gjennom en direkte viljesakt, på et øyeblikk skapte og hele tiden skaper universet. Dessuten mente han at det skulle være vitenskapen sin oppgave å utforske verden, mens religionen skulle begrense seg til å formidle det enkle budskapet om nestekjærlighet og gudstro. Kabbalah blander sammen religion og intellektuell erkjennelse, og vil dermed føre til forvirring og religiøs uenighet, ifølge Newton.

Goldish viser forøvrig at det finnes flere paralleller mellom kabbalah og Newtons tenkning. Blant annet har han funnet referanser til det kabbalistiske

begrepet "makom" i Newtons håndskrevne notater. Makom går ut på at Gud er tilstedeværende overalt, på ethvert punkt, i den fysiske verden. Makom tilsvarende Newtons begrep om "Sensorium Dei". Det er Sensorium Dei som er Newtons filosofiske grunnlag for hans teori om tyngdekraften.

Leibniz og kabbalah

Matt Goldish nevner også en annen mulig årsak til Newtons negative syn på kabbalah. Leibniz levde samtidig med Newton. Etter hvert utviklet Newton et intenst hat mot Leibniz og så på ham som en konkurrent og erkefiende. Leibniz var et universalgeni, han blir regnet som en av Europas største filosofer, samtidig som han blant annet var en meget fremstående matematiker. Newton var i stadig opposisjon til det som Leibniz lanserte av teorier. Og Leibniz var en ivrig student av kabbalah, han lar seg inspirere av kabbalistiske ideer under utformingen av sin filosofi, og gjennom en omfattende brevveksling med fremstående personer over hele Europa retter Leibniz oppmerksomheten mot kabbalahs lære. Dette er grundig dokumentert i Allison P. Couderts "*Leibniz and the Kabbalah*" fra 1995.⁸

Gjennom over en måned i 1688 mottar Leibniz privatundervisning av Knorr von Rosenroth, opphavsmann til "*Kabbala denudata*". I sin dagbok refererer Leibniz fra møtene med Rosenroth:

"Jeg har lest gjennom "*Kabbala denudata*" sammen med ham, og herfra har jeg hentet det følgende: Det uendelige vesen består av et udelelig punkt og et utstrømmende lys eller aktivitetssfære. Det uendelige vesen lar, ut fra sitt eget ønske, lyset strømme ut. Den førstefødte av skapninger, Messias, i den grad han da er en skapning, blir kalt Adam Kadmon. Han mottar de første lysstråler og sender dem videre til de andre skapte ting".⁹ Disse tankene kom Leibniz senere til å bruke i sin monadelære, der Adam Kadmon blir kalt "Urmonaden".

Leibniz skriver til og med en bok om kabbalah. Denne boken, "Tanker om Genesis", ble utgitt i 1697 i navnet til Francis M. van Helmont, en fremstående kabbalist som var en venn av Leibniz gjennom nærmere 30 år. Studier av Leibniz' private notater viser imidlertid at det var han og ingen andre som skrev dette verket.¹⁰ Van Helmont måtte forøvrig tilbringe to år i fengsel, etter at han ble anklaget av inkvisisjonen for å vise sympati for jødiske tanker.

Bevissthetsutvidende teknikker

Kabbalah inneholder mer enn teorier om universets skapelse og menneskelivets mening. I læren inngår også bevissthetsutvidende metoder og teknikker, som ifølge kabbalister kan gjøre mennesket i stand til å ha oversanselige eller åndelige opplevelser. Disse kan sammenlignes med yoga- og meditasjonsteknikker fra østlige tradisjoner. Flere av de banebrytende personlighetene i renessansen som revolusjonerte vårt syn på verden, benyttet seg av disse bevissthetsutvidende eller magiske teknikkene. Etter hva de selv kan fortelle, gjorde disse metodene det mulig for dem å få innsikt i tilværelsens grunnstruktur og skaperverkets indre dimensjoner. Her kan vi sitere Giordano Bruno hvor han beskriver sine egne åndelige opplevelser:

"Foran dere står en mann som har fløyet gjennom luften og fått innpass i Himmelen, som har funnet sin vei mellom stjernene og overskredet den fysiske verdens grenser".¹¹

Også i nyere tid er det mange vitenskapsmenn og kunstnere som har hentet inspirasjon fra kabbalah. Wolfgang Pauli var en av kvantefysikkens pionerer og fikk Nobelprisen i fysikk i 1946. En publisert brevveksling mellom W. Pauli og C. G. Jung viser at Pauli studerte emner som alkymi og kabbalah parallelt med forskningsarbeidet.¹² Han leste blant annet bøker av Robert Fludd, en rosenkorsfilosof og kristenkabbalist som levde i England på 1600-tallet. (Se Robert Fludds illustrasjon bakerst i denne artikkelen).

Dette studiet var nyttig for Pauli når han skulle tolke sine egne oversanselige opplevelser, der han opplevde å skue inn i tilværelsens grunnstruktur.

I et av brevene til Jung skriver han:

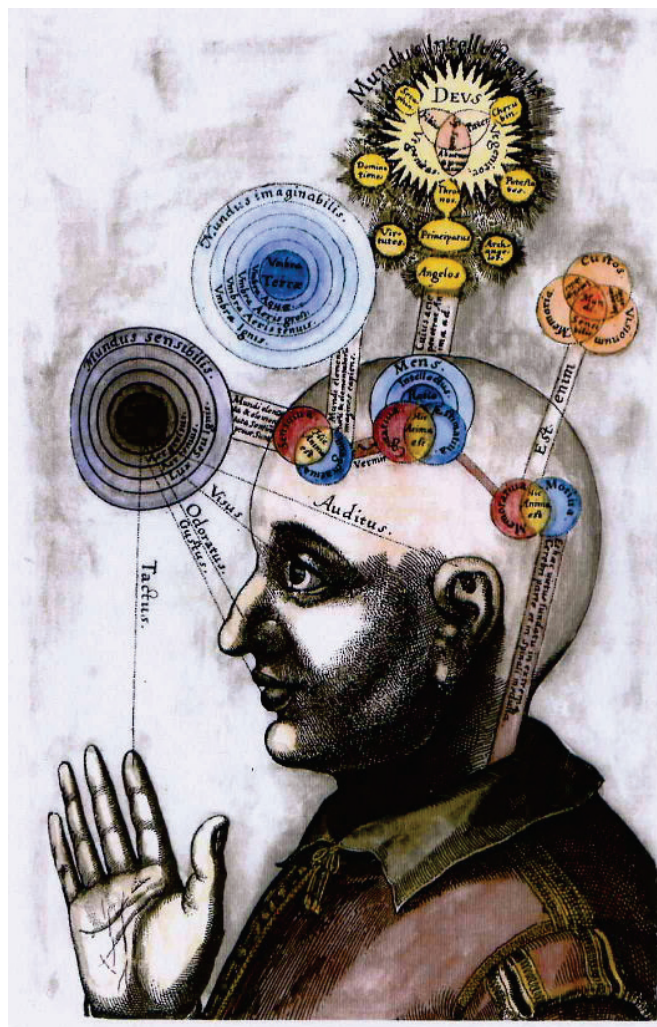
”Etter grundig og lenge å ha vurdert mange argumenter og egne personlige opplevelser, har jeg kommet til å akseptere at det finnes dypere, psykiske nivåer som ikke kan beskrives ut fra vår vanlige oppfattelse av tid. Følgelig vil et enkelt individs død ikke lenger ha sin sedvanlige betydning på disse nivåene, som overskrider det tidsperspektivet den individuelle eksistensen har. Da vi ikke har til rådighet adekvate konsepter, blir disse regionene fremstilt for oss i form av symboler, og i mitt tilfelle svært ofte i form

av bølger og vibrasjoner... Mitt forhold til disse bildene er svært sterkt og inderlig, og er forbundet med en følelse man kan beskrive som en blanding av frykt og respekt.”¹³

Den sentrale rollen kabbalah har spilt i utviklingen av europeisk kultur og vitenskap gjennom flere hundre år er lite kjent blant historikere og forskere, noe som er lett å forstå når man tar i betraktning utgangspunktet: det dreier seg om en esoterisk eller hemmelig lære, der personene som spredte denne kunnskapen risikerte fengsel, tortur og død.

Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646 – 1716) var en fremtredende matematiker og filosof, samtidig som han spilte en viktig politisk og diplomatisk rolle i Europa. Han er kanskje mest kjent for å ha utviklet differensialregningen parallelt med Newton. Leibniz ga viktige bidrag til utviklingen av matematikk, fysikk og teknologi, og han foregrep mange senere oppdagelser og oppfinnelser innen fagområder som biologi, medisin, geologi, psykologi, ingeniørkunst og informasjonsvitenskap. Han skrev også om politikk, jus, etikk, teologi, historie og kabbalah. Det var nettopp kabbalah som var en av Leibniz' viktigste inspirasjonskilder. På grunn av faren for å bli anklaget for kjetteri av inkvisisjonen måtte han holde dette hemmelig.

Engelskmannen Robert Fludd var en av dem som arbeidet iherdig for å spre kunnskap om den kristne kabbalah i 1600-tallets Europa. Illustrasjonen er fra hans bok *"Utriusque cosmi historia"* og viser hvordan kabbalisten kan bli i stand til å motta inntrykk fra de åndelige verdener. Sirkelen helt til venstre er "Mundus sensibilis" eller den fysiske verden, som mennesket erfarer gjennom de fem fysiske sanser. Den neste sirkel er "Mundus imaginabilis", en lavere oversanselig verden som kalles "Yetzirah" på hebraisk. Herfra kan kabbalisten motta inntrykk i form av bilder, visjoner og lysopplevelser. Deretter kommer "Mundus Intellectualis". Denne verden er formet som det kabbalistiske Livets Tre, med den treenige Gud som kilde og midtpunkt. Dette er den høyere oversanselige verden og kalles "Briah" på hebraisk.

Kabbalisten mottar inntrykk fra disse sfærene via det som kalles "Kronesenteret" over hodet, og videre ned til den fysiske hjernen. Her ser vi en tydelig parallell til den hinduistiske yogalæren om menneskets chakraer, eller energisentre. Sirklene lengst til høyre symboliserer menneskets underbevissthet, med blant annet hukommelse og vaner. Illustrasjonen er fargelagt av Adam McLean, Alchemy Web Shop.

¹ Sitatet er hentet fra side 197 i "The Wisdom of the Zohar – An Anthology of Texts", bind 1, utgitt av The Littman Library of Jewish Civilization.

² Mer informasjon om Det platonske akademi i Firenze og renessanens ideer er å finne i blant annet George Holmes, "Europe – Hierarchy and revolt 1320 – 1450", Fontana Press, London 1975. Dessuten Frances A. Yates' "Giordano Bruno and the Hermetic Tradition", The University of Chicago Press, Ltd, London 1964. Denne ble i 2001 utgitt på norsk med tittelen "Modernitetens okkulte inspirasjon".

³ Sitat fra side 70 i Giovanni Pico della Mirandolas "Om menneskets verdighet" fra 1486, utgitt av Museum Tusulanums Forlag, København 1989.

⁴ Sitat fra side 23 i "Philosophia Symbolica – Johann Reuchlin and the Kabbalah". Utgitt av Bibliotheca Philosophica Hermetica, Amsterdam 2005.

⁵ Se Frances A. Yates' "Giordano Bruno and the Hermetic Tradition", side 205 – 206 i Paperback-utgaven fra 1991.

⁶ Om Newtons studier av dette bokverket, se Matt Goldishs "Judaism in the theology of Sir Isaac Newton", fra side 142 og utover. Boken ble utgitt i 1998 av Kluwer Academic Publishers, Nederland. Den er basert på Goldishs doktoravhandling ved Hebrew University of Jerusalem.

⁷ Sitat fra Matt Goldishs "Judaism in the theology of Sir Isaac Newton", side 148.

⁸ Allison P. Coudert er professor ved Arizona State University, USA. Boken ble utgitt i 1995 av Kluwer Academic Publishers, Nederland. Under arbeidet med boken "Leibniz and the Kabbalah" har Coudert studert Leibniz sine private notater og dagbøker, samt en mengde brev som Leibniz sendte til forskjellige personer i Europa. Mange av disse primærkildene er gjengitt i boken. Coudert påviser mange paralleller mellom kabbalah og Leibniz' filosofi. Han viser også at Leibniz hadde et nært samarbeid gjennom mange årtier med fremstående kabbalister, først og fremst van Helmont og von Rosenroth.

⁹ Sitat fra Allison P. Couderts "Leibniz and the Kabbalah", side 46.

¹⁰ Originaltittelen på Leibniz' kabbalah-bok er "Quaedam praemeditatae & consideratae Cogitationes super Quator Priora Capita Libri Moysis Genesis nominati". Det var for øvrig Anne Becco som oppdaget at Leibniz var forfatter av denne boken, og hun publiserte sine oppdagelser i en serie artikler mellom 1975 og 1978.

¹¹ Fra G. Brunos "Cena de le ceneri", utgitt i 1584. Sitatet finnes på side 237 i Paperback-utgaven fra 1991 av Frances A. Yates' "Giordano Bruno and the Hermetic Tradition", The University of Chicago Press Ltd.

¹² W. Pauli/C.G. Jung "Correspondances 1932 – 1958", Editions Albin Michel, Paris 2000. Originalutgivelsen av denne brevvekslingen er på tysk.

¹³ W. Pauli/C.G. Jung "Correspondances 1932 – 1958", side 44 – 45.